

Степура Є.В. Деякі психологічні передумови соціально-політичних рішень / Є.В. Степура // Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (Суми 18-19 лютого 2016 р.) – Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2016. – С. 80-83.

УДК 159.947.2

Степура Євгеній Вікторович
науковий співробітник
Інституту психології імені Г.С. Костюка
НАПН України

ДЕЯКІ ПСИХОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ РІШЕНЬ

Анотація. В даній статті розглядаються деякі загальні питання прийняття політичних рішень. Вказується на визначальну роль раціональності та компетентності особи при прийнятті соціально-політичних рішень.

Ключові слова: Рішення, евристики, компетентність, невизначеність.

Ми живемо у світі, де все більше ускладнюються різноманітні процеси. Соціальна сфера, політика, економіка, екологія все більше залежать від чіткого планування людиною власних рішень. Як наслідок людських помилок ми маємо все частіше виникнення різноманітних криз у зазначених сферах, що призводить до виникнення трагічних подій в повсякденному житті простих людей. Людина все більше перебуває у зв'язку з іншими людьми та суспільством в цілому, і надалі цей зв'язок буде лише посилюватись. В будь-якому суспільстві ми завжди будемо мати групи людей з протилежними поглядами, цінностями та мотивацією і завжди ми матимемо конфлікти та труднощі в порозумінні між людьми. Завжди буде стояти проблема мирного розв'язання конфліктів, недопущення ситуацій людських жертв.

Для сучасної України вищезазначена проблема є особливо актуальною. І в подальшому ми не зможемо цілком позбутися ризику виникнення різноманітних соціальних, техногенних та інших катастроф, спричинених людським фактором.

Рішення людей, а особливо керівництва держави, визначають шляхи подальшого розвитку ситуації, можливості розвитку і розв'язання конфлікту, що лежить в її основі, а також подальші колізії суспільного життя.

Тому для реалізації адекватних рішень потрібно знати загальні психологічні закономірності їх прийняття, саме це знання може уберегти від фатальних помилок.

Людина взаємодіє зі складними системами, і це визначає особливості прийняття нею рішень. Перш за все, треба відмітити, що складність системи вимагає від людини набору глибоких специфічних знань про функціонування даної системи. Недостатня підготовленість особи, яка приймає рішення, відсутність в неї достатнього досвіду взаємодії з подібними системами приводять до помилкових рішень. Крім помилок, пов'язаних з неадекватним сприйняттям дійсності, брак потрібних знань спричиняє інтолерантність до невизначеності, що в свою чергу, робить людину схильною до конформізму, як засобу уникнення невизначеності, в результаті людина, яка приймає рішення, схильна не брати до уваги обставини, які йдуть в розріз з думками її оточення. Відсутність можливостей діалогу призводить до ефекту «огруплення» мислення, в результаті ми отримуємо неадекватні ситуації, занадто радикальні рішення [4].

Треба мати на увазі, що людиною, якій бракує знань, легко маніпулювати, граючи на її амбіціях, прагненні здаватись компетентною тощо. В емоційному плані відчуття невизначеності, створене некомпетентністю особистості, яка приймає рішення, виявляється в сильному відчутті тривоги, що може призводити до панічних настроїв та до паралізації діяльності. Останню ми можемо бачити на прикладі політиків, які в критичні моменти не приймають потрібних швидких рішень, а вдаються до непотрібного вичікування, що тільки загострює складну ситуацію. Є підстави вважати, що тривога проявляється тим сильніше, чим вищу посаду займає некомпетентна особа. Справді, згідно з уявленнями І.Ялома, прагнення досягти успіху являє собою засіб уберегтися від тривоги, але цей захист діє до певної межі, а далі тільки посилює відчуття тривоги [7].

Так чи інакше, компетентність, наявність спеціальних знань про систему, відносно якої приймаються рішення, є однією з передумов успішності останніх.

З іншого боку, компетентність може обернутися зарозумілістю, нездатністю бачити власні помилки. Чи не кожна людина має схильність переоцінювати себе, і слід визнати, що цей захисний механізм (найбільш важливий у складних умовах) має велике еволюційне значення. Але він нерідко призводить до неадекватного планування власних дій, що може обернутися катастрофою, особливо, коли людина задіяна в системах зі швидкоплинними процесами.

Тож, відчуття власної компетентності та оптимізм мають бути зрівноважені критичністю до себе, своїх знань, моральних якостей тощо. Як вказував Г.Олпорт, самоіронія, яка є складовою самокритичності, характеризує зрілу особистість [5]. Але не треба забувати і про пізнавальний консерватизм – люди доволі часто, роблячи прогнози, приписують дещо меншу ймовірність успіху певних дій, як результат це може бути причиною відмови від їх реалізації [3].

Важливим аспектом, що характеризує ситуацію прийняття соціально-політичних рішень, є її складність. Ми живемо у світі, де доводиться вирішувати питання, в яких часто особа не має достатньої компетентності; щоб повною мірою осмислити їх, потрібно багато часу та зусиль. У таких ситуаціях люди приймають рішення, виходячи зі скорочених процедур мислення – евристик. Або надають перевагу почуттям, які викликає джерело інформації.

Виносячи судження, ми часто керуємося не реальною частотою подій, а яскравими образами, які нам запам'яталися. Ця особливість нашої пам'яті – евристика доступності, може впливати на наші рішення відносно небезпек, що загрожують нам [2]. Особливо схильні до використання даної евристики люди, які мають владу [1]. Крім того, дану евристику широко використовують в засобах масової інформації для маніпулювання свідомістю – збільшують показ та яскраво описують певні події, щоб зробити ілюзію їх поширеності. Іншою евристикою, яку часто використовують, є евристика репрезентативності. Вона полягає в тому, що ми робимо судження, виходячи із поверхової схожості

даної речі з певним еталоном. Ця евристика знаходить вияв у поверхових судженнях, які беруть початок із подібності між предметами в несуттєвих ознаках. Найчастіше евристика репрезентативності проявляється в судженнях на основі ярликів, які несуть негативний смисл і часто використовується в пропаганді. Дана евристика проявляється в ситуаціях перенасичення інформацією, коли бракує часу на осмислення проблеми або людина вважає проблему недостатньо важливою[2].

Також, важливим чинником, який впливає на процес прийняття рішень, особливо підчас перемовин, є ефект прив'язки. Він полягає в тому, що людина при прийнятті рішення орієнтується на перше пред'явлене число (ціну, відсотки тощо). Треба відмітити, що дане число може мати цілком випадковий і нереалістичний характер, але через особливість нашої психіки автоматично брати в якості орієнтувальної основи перші пред'явлені стимули, цей ефект в будь-якому випадку має місце. Тому, є важливим завжди знаходити раціональні аргументи визначення кількісних параметрів предмету перемовин [1].

Людина не завжди усвідомлює важливість власних рішень, також вона мало усвідомлює свою роль в процесах, що відбуваються в суспільстві. Важливим фактором, що впливає на даний процес, є панівні в суспільстві уявлення про нікчемність окремої людини перед владою, капіталом тощо. Подолання таких уявлень є важливим кроком до створення громадянського суспільства. На щастя, після Революції гідності ці уявлення почали зникати, але потрібно створити програму формування у підростаючого покоління адекватного уявлення про сутність влади, яке не передбачало б сліпого поклоніння перед нею. Загалом, є доцільною розробка програм розвитку критичного мислення, яке б давало змогу протидіяти вищезгаданим евристикам тощо.

Відчуття влади над ситуацією пов'язане з емоційними станами і може змінюватись. Особливо зміни у відчутті самоефективності в негативний бік відбуваються під час провалів тієї справи за яку люди боролися. В цей час для ефективності дій та прийняття адекватних рішень людям потрібна підтримка –

нагадування минулих успіхів, стимулювання подальших очікувань, як умови продовження суспільних перетворень тощо.

Психічні стани регулюються ціннісно-смісловою сферою особистості. Усвідомленість мети сприяє виникненню стеничних психічних станів. У кризові моменти відбувається переструктурування ціннісно-сміислової сфери, пошук нових орієнтирів. Загалом ціннісно-сміслова сфера особистості є визначальною для прийняття рішень, зокрема політичних.

Особистість є складною системою, що має як стабільні, так і нестабільні складові. Частково її можна трактувати як відображення культури - особистість несе в собі всі найбільш важливі складові культури, в якій вона розвивається і функціонує. В особистості, як і в культурі, відбувається зіткнення тих чи інших тенденцій, що відбивають специфіку взаємодії людини зі світом. Ситуація, в якій людина знаходиться, призводить до того чи іншого прояву глибинних структур її особистості. При потраплянні людини до певної ситуації активізуються процеси осмислення даної ситуації і вироблення адекватної стратегії дій. При цьому найбільшою мірою активізуються найбільш засвоєні і закріплені структури особистості.

Засвоєння культури відбувається двома шляхами: через пряме транслювання цінностей (у процесі цілеспрямованого виховання і т. п.) і непряме – через спостереження, неформальну взаємодію з іншими людьми. В останньому випадку знання мають часто невербалізований характер і спрямовані на швидке та умовно адекватне орієнтування у навколишній дійсності. Отримувані при такій передачі цінності можуть сильно відрізнятися, що проявляється як незбіг декларованих цінностей з реальними вчинками. Р. Стернберг підкреслював велику роль неявних знань у процесах прийняття рішень [6]. Логічно припустити, що і цінності (й оцінки), засвоєні неформальним чином, теж сильно впливають на рішення та поведінку особи, особливо в критичних ситуаціях.

Література

1. Канеман Д. Думай медленно... решай быстро / Даниэль Канеман: АСТ; Москва; 2014. – 428 с.

2. Канеман Д., Словик П., Тверски А. Принятие решений в неопределенности: Правила и предубеждения / Пер. С англ., –Х.: Изд-во Института прикладной психологии «Гуманитарный центр», 2005, –632 с.
3. Козелецкий Ю. Психологическая теория решений, М. Прогресс, 1979, 503 с.
4. Майерс Д. Социальная психология. – 7-е изд.–СПб. ПИТЕР, 2012. – 800 с . ил.
5. Олпорт Г. Становление личности: Избранные труды. – М.: Смысл, 2002. – 462 с.
6. Стенберг Р. Практический интеллект / Р. Стенберг. – Санкт-Петербург : Питер, 2002. – 272 с.
7. Ялом И. Экзистенциальная психотерапия / пер.с англ. Т.С. Драбкиной. – М.: Независимая фирма «Класс», 2005. – 576 с.